

ДЯКІН Я. О.

кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник
наукової лабораторії з проблем протидії
злочинності

*(Національна академія внутрішніх
справ)*

ORCID ID: 0000-0002-6943-0151

КАЛАТУР М. В.

доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
Навчально-наукової лабораторії
дослідження проблем забезпечення прав
осіб, які постраждали від війни

*(Навчально-науковий інститут права
та інноваційної освіти Дніпровського
державного університету
внутрішніх справ)*

ORCID ID: 0000-0001-6146-9468

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2025.5.2.54>

**ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІДСТОРОНЕННЯ ВІД ПОСАДИ ОСОБИ,
ЯКА ПІДОЗРЮЄТЬСЯ АБО ОБВИНУВАЧУЄТЬСЯ У ВЧИНЕННІ ЗЛОЧИНУ**

Наукова стаття присвячена дослідженню особливостей процесуального врегулювання діяльності Президента України під час відсторонення від посади особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину. Дослідження вказує на міжгалузевий характер інституту відсторонення від посади, який знаходиться на перетині конституційного та кримінального процесуального права. На підставі здійсненого аналізу положень чинного Кримінального процесуального кодексу України щодо предмету нашої наукової розвідки, доведено їх недосконалість, що обумовлено відсутністю чітко визначеної процедури розгляду клопотання прокурора, строків ухвалення рішення, вимог щодо участі підозрюваного чи обвинуваченого та обов'язкового вмотивування Указу глави держави України про застосування такого заходу. У межах статті наголошується, що за умови відсутності чітких механізмів здійснення такої процедури можливі ризики порушення основних права та свобод людини, засад верховенства права, законності, рівності перед законом і судом, презумпції невинуватості, змагальності сторін, що є фундаментальними принципами кримінального процесу. Окрім цього, автором узагальнено можливі наслідки такої правової невизначеності, серед яких можна виокремити: можливість політичного тиску, свавільного застосування повноважень та зміни вектора легітимної мети застосування вказано заходу на політико-адміністративний аспект. Робота спрямована на теоретичне осмислення балансу між конституційними повноваженнями Президента України та гарантіями дотримання процесуальних прав громадян у кримінальному провадженні, а також виявлення можливих напрямків

удосконалення законодавства для його гармонізації з міжнародними стандартами захисту прав та свобод людини з метою забезпечення прозорості, ефективності та справедливості правового механізму відсторонення.

Ключові слова: відсторонення від посади, Президент України, кримінальне провадження, процесуальні права, правова невизначеність, строки розгляду, оскарження, верховенство права, прозорість, гарантії захисту.

Diakin Ya.O., Kalatur M.V. Procedural regulation of the specifics of the activities of the President of Ukraine during the removal from office of a person suspected or accused of committing a crime

This scientific article is devoted to the study of the peculiarities of procedural regulation of the activities of the President of Ukraine during the removal from office of a person suspected or accused of committing a crime. The study points to the interdisciplinary nature of the institution of removal from office, which lies at the intersection of constitutional and criminal procedural law. Based on the analysis of the provisions of the current Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the subject of our scientific research, their imperfection has been proven, which is due to the lack of a clearly defined procedure for considering the prosecutor's motion, deadlines for making a decision, requirements for the participation of the suspect or accused, and the mandatory justification of the decree of the head of state of Ukraine on the application of such a measure. The article emphasizes that in the absence of clear mechanisms for implementing such a procedure, there are possible risks of violating fundamental human rights and freedoms, the principles of the rule of law, legality, equality before the law and the courts, the presumption of innocence, and the adversarial nature of the proceedings, which are fundamental principles of criminal procedure. In addition, the author summarizes the possible consequences of such legal uncertainty, among which the following can be highlighted: the possibility of political pressure, arbitrary use of powers, and a shift in the legitimate purpose of applying this measure to the political and administrative sphere. The work aims to theoretically comprehend the balance between the constitutional powers of the President of Ukraine and the guarantees of procedural rights of citizens in criminal proceedings, as well as to identify possible areas for improving legislation to harmonize it with international standards for the protection of human rights and freedoms in order to ensure the transparency, effectiveness, and fairness of the legal mechanism of removal from office.

Key words: removal from office, President of Ukraine, criminal proceedings, procedural rights, legal uncertainty, time limits for consideration, appeals, rule of law, transparency, guarantees of protection.

Постановка проблеми. Заходи забезпечення кримінального провадження є ефективним механізмом досягнення ключових цілей діяльності органів досудового розслідування та суду. Особливе місце серед яких посідає відсторонення від посади, метою якого є унеможливлення використання підозрюваним або обвинуваченим свого службового становища, як елементу протиправного впливу на інтереси правосуддя [1, с. 356]. У цьому контексті однією з найбільш дискусійних тем, як серед практичних працівників, так і серед науковців виокремлюється відсторонення від посади осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні злочину, які призначаються Президентом України. На законодавчому рівні визначено що саме глава держави України уповноважений ухвалювати відповідне рішення на підставі клопотання прокурора. Втім, враховуючи недостатню регламентацію процесуальних особливостей здійснення такої діяльності, підлягає сумніву реальна можливість дотримання балансу між владними повноваженнями досліджуваного органу та принципами верховенства права, законності, справедливого судочинства і правової визначеності.

На підставі зазначеного можна констатувати, що розв'язання такої проблеми можливе шляхом застосування комплексного підходу щодо внесення змін до положень Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), які регулюють досліджуване нами питання. Логічним наслідком такої діяльності буде уточнення процесуального порядку застосування такого заходу забезпечення кримінального провадження та посилення гарантій дотримання прав та свобод людини. Також удосконалення та зміна викладу норм у досліджуваній нами сфері сприятиме підвищенню правової визначеності, прозорості, рівня довіри до здійснення кримінального провадження та ефективності застосування аналізованого інституту.

Аналіз останніх досліджень. Окремі питання здійснення відсторонення від посади, як заходу забезпечення кримінального провадження у тому числі щодо осіб, підозрюваних або обвинувачених у вчиненні злочину, які призначались Президентом України були предметом наукової розвідки наступних авторів: Арланова Р. Д., Волобуєв А. Ф., Гловюк І. В., Дьомін Ю. М., Завада С. В., Завтур В. А., Захарко А. В., Ісланкін С. М., Ковальчук С. О., Лобойко Л. М., Черненко А. П. та інші.

Метою написання статті є виявлення проблемних аспектів процесуального врегулювання особливостей діяльності Президента України під час відсторонення від посади особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину.

Виклад основного матеріалу. Принагідно відзначити, що у межах національного законодавства передбачено вичерпний перелік осіб, що можуть призначатись на посаду саме Президентом України. У зв'язку з цим, логічним вбачається рішення законодавця передбачити у межах чинного кримінального процесуального законодавства, так би мовити «президентського» порядку відсторонення від посади такої категорії осіб, що передбачено ч. 3 ст. 154 КПК України [2]. Вбачається, що глава держави у цьому аспекті є гарантом унеможливлення використання досліджуваного нами заходу забезпечення кримінального провадження, як інструменту дестабілізації влади, що є передумовою реального захисту інтересів держави.

На противагу цьому ми вважаємо доречною думку А. П. Черненка, щодо недостатньої законодавчої регламентації особливостей процедури проведення відсторонення від посади, яка передбачена виключно ч. 3 ст. 154 КПК України. Це стосується відсутності конкретизації кола осіб, щодо яких може бути застосований такий захід, обґрунтованості наділення Президента України повноваженнями щодо відсторонення із створенням колізії щодо ч. 2 ст. 154 КПК України, відсутності строків розгляду клопотання прокурора, неясність щодо суб'єкта подання такого клопотання та терміну, на який особу може бути відсторонено від посади тощо [3, с. 80-81].

Так, спираючись на положення Конституції України (далі – КУ), а саме ст. ст. 106 до переліку посад на які Президент України уповноважений призначати та звільняти або вносити подання про призначення на посаду та звільнення належать наступні: 5) призначає та звільняє глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; 9) вносить за пропозицією коаліції депутатських фракцій у Верховній Раді України, сформованої відповідно до ст. 83 Конституції України, подання про призначення Верховною Радою України Прем'єр-міністра України в строк не пізніше ніж на п'ятнадцятий день після одержання такої пропозиції; 10) вносить до Верховної Ради України подання про призначення Міністра оборони України, Міністра закордонних справ України; 11) призначає на посаду та звільняє з посади за згодою Верховної Ради України Генерального прокурора; 12) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Ради Національного банку України; 13) призначає на посади та звільняє з посад половину складу Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення; 14) вносить до Верховної Ради України подання про призначення на посаду та звільнення з посади Голови Служби безпеки України; 17) призначає на посади та звільняє з посад вище командування Збройних Сил України, інших військових формувань; 22) призначає на посади третину складу Конституційного Суду України [4].

З огляду на це наче проблема щодо визначення кола осіб до яких може застосовуватись відсторонення від посади з урахуванням контексту нашої наукової розвідки є вичерпною, проте спираючись на пп. 11, 12, 13, 22 ст. 106 КУ, положення ч. 3 ст. 154 КПК України не узгоджується із п. 3 ч. 1 ст. 7 КПК України щодо відповідності змісту кримінального провадження загальним засадам до яких належить рівність перед законом. Тобто, виникає ситуація коли виключно від суб'єкт призначення залежить відсторонення від посади, не дивлячись на перебувань таких осіб у однаковому правовому статусі, як членів відповідних колегіальних органів.

З огляду на це, можна конституювати зміщення вектора легітимної мети застосування досліджуваного заходу в частині його процесуальної суті на політико-адміністративний аспект. З урахування цього слід звернути увагу на думку Ю. М. Дьоміна, який переконаний, що відсторонення від посади переслідує не тільки мету попередити спроби підозрюваного, обвинуваченого перешкоджати встановленню істини у кримінальному провадженні, а й забезпечити виконання обвинувального вироку [5, с. 234]. Відповідно у межах такої законодавчої конструкції процесуальний характер зазначеного заходу втрачається, а залишається виключно його залежність від специфіки формування державних органів. Через призму такої практики застосування вбачається, що це нівелює дієвість механізмів реалізації кримінального процесу через виражену дискримінацію осіб, які перебувають у такому правовому становищі. Зазначене розмежування не є пропорційним й суперечить вимогам верховенства права, законності та правової визначеності, що є основою для застосування будь-яких заходів забезпечення кримінального провадження.

Зокрема, слід звернути увагу на Указ Президента України № 607/2020 про відсторонення судді Конституційного Суду України Олександра Тупицького [6], який було скасовано Постановою Великої Палати Верховного Суду від 19.10.2023, оскільки його прийнято не на підставі закону, поза визначеними ст. 106 Конституції України повноваженнями Президента України. Це аргументовано спираючись на висновки Європейського суду з прав людини та Венеціанської комісії, адже відсутність у Конституції України та у Законі України «Про Конституційний Суд України» будь-яких повноважень Президента України на таке відсторонення, а також відсутність спеціального порядку для розв'язання цього питання на підставі ч. 3 ст. 154 КПК України, не є випадковим «дефектом закону». Навпаки, це свідоме волевиявлення законодавця, спрямоване на запобігання будь-яким загрозам тиску на суддю. З цією метою були встановлені спеціальні гарантії незалежності та недоторканності суддів Конституційного Суду України, які виключають застосування до них заходів забезпечення кримінального провадження без згоди Конституційного Суду України. Отже, норма ч. 3 ст. 154 КПК України не є підставою для відсторонення судді Конституційного Суду України Президентом України [7].

Також потребує уваги формулювання у ч. 3 ст. 154 КПК України «в порядку, встановленому законодавством», яке є досить загальним та потребує відповідної правової визначеності. У цьому контексті на відміну від загальної процедури відсторонення від посади, передбаченої ч. 2 ст. 154 КПК України, яка «здійснюється на підставі рішення слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження», у досліджуваному випадку рішення ухвалюється Президентом України одноосібно та має адміністративний характер [2]. Відсутність судового контролю на стадії ухвалення такого рішення істотно обмежуючи права людини у зв'язку із формуванням передумов до свавільного застосування зазначеного повноваження, що підвищує ризики необґрунтованого або вибіркового втручання у права особи.

Визначення процесуальних строків також потребує додаткового дослідження. Спираючись на ч. 2 ст. 154 КПК України слід зазначити, що відсторонення від посади є заходом забезпечення кримінального провадження тимчасового характеру, загальний строк якого не повинен перевищувати двох місяців, за потреби із можливістю його продовження про що зазначено у ст. 158 КПК України. Така конструкція відповідає засадам змагальності, судового контролю та пропорційності втручання у права людини. Втім, щодо осіб, які призначаються

Президентом України, відсторонення від посади вирішується в одноособовому порядку – Президентом України на підставі клопотання прокурора «в порядку, встановленому законодавством». Саме під час такого етапу не зрозуміло чи поширюються загальний механізм передбачений ст. 158 КПК України щодо продовження, чи його слід продовжувати через подання клопотання прокурора та видання нового Указу Президента України. Вбачається, що порушуються правила кримінального процесуального регулювання, оскільки спеціальна процедура фактично виявляється менш законодавчо унормованою, ніж загальна. Правова невизначеність у цій сфері посилюється відсутністю судової практики щодо продовження саме відсторонення від посади Президентом. Враховуючи це найбільш ефективним способом розв’язання такої проблеми є внесення законодавчих змін щодо доповнення ст. 158 КПК України окремою частиною, яка б чітко регламентувала порядок продовження відсторонення від посади такої категорії осіб.

Водночас з аналізу конструкції ч. 3 ст. 154 КПК України вбачається суперечність зі ст. 42 КПК України [2] та ст. 6 Європейської конвенції з прав людини [8], оскільки не передбачені процесуальні гарантії участі особи під час ухвалення рішення про її відсторонення. Зокрема, не передбачено обов’язку щодо повідомлення підозрюваного чи обвинуваченого про надходження відповідного клопотання прокурора, можливості подати заперечення, пояснення або інші докази на свій захист. Тобто, особа дізнається про своє відсторонення вже після видання Указу Президента України. За таких обставин порушується принцип презумпції невинуватості, адже відсторонення від посади застосовується без судової перевірки доводів сторін де підозрюваний позбавлений можливості впливати на процес ухвалення рішень, ставити під сумнів обґрунтованість клопотання прокурора або доводити відсутність ризиків, які зазвичай виправдовують застосування цього заходу для забезпечення кримінального провадження.

При цьому слід звернути увагу на формальність видання Указу Президента України із використання формулювань «Відповідно до частини третьої статті 154 Кримінального процесуального кодексу України постановляю», яке до речі було вказано в Указі Президента України № 607/2020 [6], без зазначення фактичних обставин, можливих ризиків для кримінального провадження, зокрема знищення чи спотворення доказів, незаконного впливу на свідків або іншому перешкодженню здійснення досудового розслідування.

З цього можна стверджувати, що у разі подальшого оскарження такого рішення особа та суд фактично позбавлені можливості перевірити, чи здійснення втручання у права людини відповідало законній меті та чи було воно необхідним і пропорційним. Тому відсутність прямої вказівки унеможливає здійснення контролю за обґрунтованістю рішення, що суперечить як вимогам КПК України щодо застосування заходів забезпечення кримінального провадження, так і стандартам Європейського суду з прав людини, що наголошує на обов’язку державних органів надавати належне обґрунтування рішень, що обмежують права особи. У зв’язку з цим доцільно передбачити у межах КПК України вимогу конкретизації необхідності застосування такого заходу, із зазначення згаданих вище обставин. Водночас можливий і альтернативний варіант – передання повноважень відсторонення від посади слідчого судді під час досудового розслідування чи суду під час судового провадження, де вимога вмотивованості рішення та можливість його перегляду вже гарантовані нормами КПК України.

Висновок. За результатами проведеного нами наукового дослідження можна стверджувати, що процедура участі Президента України у відстороненні від посади осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні злочину має суттєві прогалини. Не дивлячись на надання главі держави повноваження одноосібно розв’язувати таке питання на підставі клопотання прокурора в порядку, встановленому законодавством, не передбачена чітка процедура такої діяльності, а саме: строки розгляду клопотання, порядок участі підозрюваного чи його захисника, вимоги до вмотивування рішення тощо. За таких обставин наявна правова невизначеність, обмеження процесуальних прав особи та ускладнення контролю за законністю ухвалених рішень, що підвищує можливість свавільного застосування відповідних

повноважень і політизації кримінального процесу. Усунення цього можливе лише шляхом застосування комплексного підходу удосконалення законодавчої регламентації положень глави 14 КПК України.

Список використаних джерел:

1. Ісланкін С. М. Підстави та процесуальний порядок відсторонення від посади в кримінальному процесі. Аналітично-порівняльне правознавство. 2022. № 1. С. 355–360. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.01.64>.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI/ *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. Черненко А.П. Роль Президента України у відстороненні від посади підозрюваного у вчиненні злочину. Слово національної школи суддів України. 2022. № 3-4 (40-41). С. 78-87.
4. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР/ Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80/ed20160930#n5291>
5. Дьомін Ю. М. Відсторонення від посади як один із заходів забезпечення кримінального провадження. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2013. № 1. С. 232-237.
6. Про відсторонення від посади судді Конституційного Суду України : Указ Президента України від 29 грудня 2020 року № 607/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/6072020-36197>
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 19.10.2023 у справі № 9901/43/21. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114685583?fbclid=IwZXh0bgNhZW0CMTAAYnJpZBExRmVralRGclpzQ2FZUEVOawEezhGNyZJdQVhFO4cg8xd8TSfkJQVnLw1hsK6a8-BtZ6-9AZCeDX3eUIT2aGQ_aem_NjxyubSzzD2AoLOTpzHFQ
8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська конвенція з прав людини): Міжнародний документ від 04.11.1950. *Верховна Рада України*. 1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 30.10.2025

Дата публікації: 28.11.2025

